

Franciszek Mickiewicz

"Lettera ai Romani : introduzione,
versione, commento", Romano
Penna, Bologna 2010 : [recenzja]

Studia Theologica Varsaviensia 50/1, 235-239

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

izacji a tym samym dewaluacji. Wybijający się na pierwszy plan aspekt służby stanowi pewien element kontrowersyjny! Z jednej strony jest to rzeczywistość prawdopodobnie na tyle kwestionowana, co i niewłaściwie rozumiana w obecnych czasach. Biblijny charakter tego pojęcia ukazuje, że służba jest swoistą relacją, w której tendencyjne wartościowanie wydaje się być nie na miejscu, a wprowadza odpowiednią, „zaszczytną” hierarchię posługiwania, która prowadzi do tego, by Bóg był uwielbiony we wszystkim (Por. 1P 4, 11). Na tle wielu wartościowych publikacji, pozostających w kręgu teologii duchowości i dzieł popularyzatorskich, praca ks. Pawła Cieślika jawi się jako cenne i oryginalne w sensie genetycznym, gdyż sięgające do liturgicznych źródeł, uzupełnienie, choć powinno być traktowane w pewnym sensie jako punkt wyjściowy dla innych, bardziej szczegółowych teologicznych dociekań.

ks. Krzysztof Filipowicz

Romano Penna, *Lettera ai Romani. Introduzione, versione, commento*, Edizioni Dehoniane, Bologna 2010, ss. LXXIV+1331.

Wśród wszystkich listów św. Pawła *List do Rzymian* jest pismem największym i zawierającym najbardziej uporządkowaną teologię wielkiego Apostoła Narodów. Jest on dobrze przemyślanym traktatem z chrystopologii, soteriologii, pneumatologii i etyki chrześcijańskiej, w związku z czym stał się dla teologów pierwszych wieków fundamentem i ważną inspiracją ich myśli. Bez wątpienia z tej właśnie przyczyny list ten jako pierwsze pismo nowotestamentalne już ok. 243 r. doczekał się całościowego komentarza, którego autorem był Orygenes. Od tamtego czasu do chwili obecnej komentarze, dzieła egzegetyczne i ogólne opracowania teologiczne tego listu osiągnęły olbrzymią liczbę, która świadczy o tym, jak wielkie znaczenie ma to pismo dla wiary, teologii i duchowości chrześcijańskiej. Mimo to nadal można stwierdzić, że egzegeci i teolodzy wciąż jeszcze nie wydobyli z niego całej jego głębi teologicznej, dlatego każde pokolenie uczonych usiłuje prowadzić nad nim własne

badania i ukazywać przesłanie *Listu do Rzymian* nie tylko w oparciu o dotychczasowe osiągnięcia naukowe, ale też w dostosowaniu do duchowych potrzeb swego pokolenia.

W ten proces pogłębiania badań nad *Listem do Rzymian* wpisuje się monumentalny komentarz, którego autorem jest Romano Penna, obecnie emerytowany profesor Nowego Testamentu na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim. O randze tego egzegety świadczy fakt, że przez jakiś czas był on wykładowcą w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, Studium Biblicum Franciscanum w Jerozolimie, na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim i innych uniwersytetach rzymskich. Jego zainteresowania od długiego czasu były skupione na osobie i teologii św. Pawła, a w sposób szczególny na związku jego myśli z kulturą hellenistyczną. Jego dzieło jest jednym z najbardziej obszernych komentarzy do *Listu do Rzymian* i jest owocem długoletnich i żmudnych badań. Pierwsze jego wydanie ukazało się w latach 2004-2008 i było opublikowane w trzech oddzielnych tomach. Wydanie z roku 2010 jest jednotomowe. Nie oznacza to bynajmniej redukcji wcześniej opublikowanych tekstów, ale ich połączenie w jedną całość, które z całą pewnością ułatwia lekturę tekstu, gdy czytelnik potrzebuje konsultować analizę różnych fragmentów pisma Pawłowego lub chce skorzystać z umieszczonego na końcu indeksu cytowanych tekstów biblijnych i pozabiblijnych, bądź też indeksu autorów starożytnych i nowożytnych.

Zgodnie z metodologią powszechnie przyjętą w tego typu publikacjach, komentarz R. Penny ma najpierw „Wprowadzenie ogólne” (*Introduzione generale*), posiadające oddzielny system liczenia stron (łącznie ss. XV-LXXIV), a następnie systematyczny komentarz do całego *Listu*. We wprowadzeniu autor obszernie omawia przede wszystkim początki i rozwój chrześcijaństwa w Rzymie, problemy nurtujące ówczesny Kościół rzymski, motywy napisania *Listu do Rzymian*, czas i miejsce jego powstania, problem jego jedności i integralności, gatunek literacki, strukturę literacką oraz zastosowane przez Pawła środki literackie i techniki retoryczne. W przypadku zagadnień historycznych, związanych z adresatami listu, trudność polega na tym, że informacje na ten temat są skąpe: pochodzą najpierw z samego *Listu do Rzymian*, a potem

z krótkich wzmianek zawartych w *Rocznikach* Tacyta oraz w dziełach najstarszych Ojców Kościoła. Autor zbiera wszystkie te wiadomości, analizuje i poddaje krytycznej ocenie, aby na tej podstawie zrekonstruować w miarę rzetelny obraz Kościoła rzymskiego z drugiej połowy I wieku, jego skład, organizację i historię. Ta część „Wprowadzenia” jest ważna, ponieważ pomaga czytelnikowi umieścić treść *Listu do Rzymian* w relacji do jego adresatów i ich poglądów. Druga część zawiera zagadnienia równie ważne, ponieważ R. Penna ukazuje tu retoryczną sztukę św. Pawła, która zarazem ujawnia wielkie walory literackie pisma, jak również motywy mające bezpośredni lub pośredni wpływ na napisanie listu do wspólnoty, której Apostoł Narodów nigdy wcześniej nie odwiedził: zarówno osobiste, jak też związane z sytuacją i poglądami Kościoła rzymskiego. W trzeciej części wprowadzenia autor porusza zagadnienia literackie pisma, które też w jakiejś mierze są ważne w jego naukowej interpretacji. Chociaż całe „Wprowadzenie ogólne” nie odznacza się zbyt wielką oryginalnością lub innowacyjnością w podejściu do zagadnień, to jednak już tu na uwagę zasługuje fakt, że R. Penna ujmuje omawiane zagadnienia bardzo szeroko: udostępnia czytelnikowi różne poglądy teologów, poddaje ich krytycznej ocenie i na ich tle wysuwa własne wnioski.

Druga, zasadnicza część tego monumentalnego wręcz dzieła, gdyż obejmująca aż 1121 stron, zawiera szczegółowy i bardzo wnikliwy komentarz do całego tekstu *Listu do Rzymian*. Autor wyodrębnia w nim wstęp (*prescritto*: Rz 1,1-7), podziękowania początkowe (1, 8-15), część I teologiczną, ukazującą fundamentalne elementy tożsamości chrześcijańskiej (1,16 – 11,36), część II teologiczną, przedstawiającą główne zagadnienia moralne, decydujące o tożsamości chrześcijańskiej (12,1 – 15, 13), oraz zakończenie listu (15,14 – 16,27). Tym sposobem uznaje powszechnie przyjmowaną strukturę listu, która opiera się na jego treści. Również w podziale na mniejsze sekcje literackie bierze pod uwagę główne elementy strukturalizujące i wyodrębnia *propositio* (1,16-17), część 1.1: Sprawiedliwość Boża: antyteza między sprawiedliwością retribucyjną a ewangeliczną (1,18 – 5,21); część 1.2: Ochrzczony jest włączony w Chrystusa i prowadzony przez Ducha (6,1 – 8,39); część

1.3: Relacja między Izraelem a Ewangelią (9,1 – 11,36); część 2.1: Relacyjne życie wspólnoty chrześcijańskiej i jego motywacje (12,3 – 13,14); część 2.2: Konkretny przypadek relacji między chrześcijanami silnymi i słabymi w wierze (14,1 – 15,6).

W ramach poszczególnych sekcji R. Penna wyodrębnia mniejsze jednostki literackie i dokonuje ich analizy, która w każdej perykopie ma ten sam schemat obejmujący trzy etapy podejścia do tekstu: 1) Uwagi dotyczące krytyki tekstu; 2) Ujęcie ogólne (*sguardo d'insieme*); 3) Komentarz. Na tym ostatnim etapie włoski egzegeta analizuje po kolei werset po wersecie zgodnie z ogólnymi zasadami przyjmowanymi we współczesnych komentarzach. Jednakże o wielkiej wartości komentarza R. Penny świadczą nie tylko jego imponujące rozmiary (np. komentarz do dwóch programowych wersetów z Rz 1,16-17 zajmuje w książce aż 31 stron), ale też jego niezwykła wnikliwość i wszechstronność. Egzegeta umieszcza ten tekst św. Pawła na tle ówczesnej literatury judaistycznej i hellenistycznej, wskazując na pojęcia i nurty filozoficzne, czy też nawet konkretne teksty z literatury greckiej i żydowskiej, do których Apostoł nawiązuje lub z którymi polemizuje. Swą dokładną analizą listu ukazuje wszechstronne wykształcenie Pawła, jego erudycję, umiejętność korzystania z retoryki rzymskiej i greckiej oraz z rabinistycznych technik dowodzenia, a przede wszystkim nieprześcignione bogactwo jego myśli teologicznej. W wyjaśnianiu poszczególnych fragmentów, a zwłaszcza trudniejszych kwestii teologicznych, R. Penna prezentuje też długą i bardzo złożoną historię interpretacji *Listu do Rzymian*, poczynawszy od Ojców Kościoła, poprzez teologów średniowiecznych aż do egzegetów nowożytnych. Umieszczone na dole przypisy oraz podany na końcu wykaz konsultowanych książek i artykułów pozwalają poznać, że autor zgromadził w swym dziele obfitą bibliografię (obejmującą 73 strony) oraz skorzystał z niej umiejętnie i krytycznie. Jego dzieło bowiem nie jest tylko prezentacją wniosków, poglądów, bądź też dyskusji innych teologów i egzegetów, ale ujawnia bardzo twórcze i oryginalne podejście do wywodów Pawła, które niekiedy są bardzo trudne do zrozumienia z powodu skomplikowanego stylu lub niejasności zdań. R. Penna nie stara się uciec od trudności w interpretacji tekstu,

ale z wielką dokładnością bada znaczenie używanych przez niego terminów i wyrażeń na tle starożytnej literatury greckiej, aby następnie na tej podstawie przedstawić najlepsze do przyjęcia wyjaśnienie poruszanych przez niego zagadnień teologicznych. Omawia w miarę wyczerpująco nawet te zagadnienia, które w innych komentarzach są zaledwie zasygnalizowane lub nawet pomijane jako mało ważne.

Biorąc pod uwagę niekwestionowaną kompetencję R. Penny, wszystkie walory naukowe jego dzieła, jak też komunikatywność języka, należy stwierdzić, że jego komentarz może służyć wielką pomocą dla wszystkich, którzy prowadzą egzegetyczne prace nad *Listem do Rzymian*.

ks. Franciszek Mickiewicz SAC

Tomasz Halik, *Przenikanie światów. Z życia pięciu wielkich religii*, przekł. Andrzej Babuchowski, Jarosław Babuchowski, Wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 2012.

Polskiemu czytelnikowi ks. Tomasza Halika nie trzeba specjalnie przedstawiać. Jest częstym gościem na różnych sympozjach, wykładach, spotkaniach autorskich. Z jego myślą można się zapoznać sięgając po jego wcześniejsze publikacje, które od kilku już lat, niemal systematycznie, rok po roku są przekładane na język polski. W każdej z nich czeski teolog dzielił się refleksją zrodzoną na styku religii ze współczesną zsekularyzowaną kulturą.

Tym jednak razem jest inaczej. Po pierwsze, książka ta zrodziła się pod wpływem cyklu osiemnastu programów, które zostały wyemitowane w czeskiej (2006), a podobno również polskiej telewizji. Przez pewien czas autor występował w nowej roli: scenarzysty i komentatora.

Po drugie, tym razem chodzi już nie o spotkanie religii ze zlaicyzowaną kulturą, ale o spotkanie różnych, najstarszych tradycji religijnych. Temat ten, jak zauważa teolog, jest doniosły, choć może jeszcze nie do końca zauważony, nie doceniony oraz ideologicznie przemilczany. Jed-